

21. О дозволении студентам Ришельевского лицея вступать в домашние наставники // СП по МНП: царствование Николая I. 1825–1855 гг. – СПб. : Тип. В. С. Балашева, 1876. – Т. II, отд. II. – 1840–1855. – Стб. 55-56.

Михневич Л. В. Подготовка юридических кадров в Ришельевском лицее за Уставом 1837 года.

В работе раскрыт процесс подготовки юридических кадров в период действия второго Устава Ришельевского лицея (1838–1864 гг.), формирование учебного плана юридического отделения, изучение юриспруденции студентами камерального отделения и института восточных языков; выяснены особенности учебного процесса лицея и выявлены его достижения в подготовке юристов.

Ключевые слова: юридическое образование, Ришельевский лицей, устав лицея, подготовка юридических кадров, учебный план, юриспруденция.

Mikhnevich L. Preparation of legal personnel in the Richelieu Lyceum on Charter 1837.

The scientific work discloses a process for judicial training during the period of the second Charter of the Richelieu Lyceum (1838-1864 gg.), the formation of the curriculum of the legal department, the study of jurisprudence by the students of the cameral department and the Institute of Oriental Languages, identified the educational process of the Lyceum and revealed its achievements in training lawyers.

Keywords: legal education, Richelieu Lyceum, Lyceum statute, judicial training and curriculum, jurisprudence.

УДК 343,98:94(470+571)"1864"

Середа О. В.
Національний юридичний університет України
імені Ярослава Мудрого

КРИТЕРІЇ ДОБОРУ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІДЕАЛІ ТА РЕАЛІЇ (до 150-річчя судової реформи 1864 р.)

У статті відтворено історію розробки критеріїв добору суддівського корпусу, розкрито зміст основних дискусій. Визначено основи правового регулювання добору мирових суддів, суддів окружних судів і судових палат, а також присяжних засідателів і станових представників.

Ключові слова: *судова реформа 1864 р., суддівський корпус, судді, присяжні засідателі, станові представники.*

Метою судової реформи 1864 р. було повернення довіри суспільства до судової влади шляхом реформування судоустрою і судочинства на демократичних засадах, визнаних юридичною наукою і світовою практикою. Однак нова судова система залишилася б нежиттєздатною без авторитетного суддівського корпусу, в якому відчувалася істотна потреба.

Судді не відповідали своєму високому званню за рівнем професійної підготовки і моральних якостей. Малоземельні дворяни, які склали основу суддівського корпусу, відрізнялися цілковитим невіглаством. Їм була властива зверхність, широта поміщицького побуту, відвертість панських смаків і звичок. Вони нехтували званням судді представників інших станів, які перебували з ними в одній колегії. Крім того, у склад суду потрапляли вбивці та грабіжники [1, с. 210-211]. В свою чергу поведінку

виборних із селян обумовлював стан їх кріпосної залежності. В повітових судах їх часто приймали за вартових, так як вони не заходили без дозволу в дворянське засідання. Селяни-судді виконували обов'язки кур'єрів, а іноді прибирали приміщення та прислужували своїм привілейованим "колегам" [1, с. 210-213].

Відсутність освітнього цензу та низький рівень спеціальної освіти обумовили безграмотність суддівського корпусу, особливо в судах першої інстанції. Навіть в сенаті, підкреслював Н. І. Стояновський, освічені люди, були великою рідкістю – 6 осіб з вищою освітою на всю установу станом на 1841 р. У зв'язку з цим, безпосередній вплив на суддів у "старих судах" мали секретарі. Це були досвідчені спеціалісти, які досконало знали правила судочинства. Вони уміло застосовували свої знання в умовах письмового провадження і численних бюрократичних форм [1, с. 211-213].

Головною проблемою суддівського корпусу було хабарництво. Воно мало давнє історичне підґрунтя, тому сприймалося суддями як звичайна модель поведінки. Такий стан речей В. Бочкар'єв пояснював низькою мораллю чинів судового відомства та недостатнім матеріальним забезпеченням судового відомства [1, с. 216]. Наприклад, голови судових палат отримували 1 тис. 143 крб. на рік, в той час як голови казенних палат – 4 тис. 406 крб. [8, с. 74-75].

Влада неодноразово намагалася впорядкувати формування суддівського корпусу і повернути до нього повагу суспільства. Законодавчий комітет 1826 р. проектував для судових посад встановити незмінність з правом виходу у відставку для виборних суддів після першого трьохріччя. Законом 1831 р. такий строк було продовжено до 6 років, а разом з тим виборну службу зрівняно з державною. Ці заходи спрямовувалися на заохочення заможного освіченого дворянства до судової служби [1, с. 209]. Однак вони не дали позитивних результатів через відсутність критеріїв добору суддівського корпусу.

До вирішення цієї проблеми повернулися лише під час підготовки проектів Судових статутів 1864 р. через потребу в кадрах для штату нових судових установ: мирових суддів; окружних судів і судових палат; Сенату як верховного касаційного суду. Штат нових судових місць передбачав розподіл посад на дві категорії. До першої належали посади, пов'язані з повноваженнями розгляду і вирішення справ – мирові судді, голови, їх заступники, члени окружного суду і судової палати; першозасідаючий і сенатори касаційних департаментів сенату; присяжні засідателі і станові представники. До них прирівнювалися обер-прокурори, прокурори палат і окружних судів, їх заступники та судові слідчі. Другу категорію становив допоміжний штат – канцелярія, судові пристави, присяжні повірені, кандидати на посади по судовому відомству, нотаріуси.

Відправною тезою в законопроектній роботі стало судження, що якість здійснення правосуддя залежить від гідності суддів, ніж від досконалості законів. Гідність судді, на думку комісії, визначали не лише його здібності і юридична підготовка, але і моральні якості: "безпристратие, прилежание, самоотвержение" [9, с. XXXIV]. Тому однією з головних задач законодавства мав стати пошук способів залучення до служби по судовому відомству і утримання на цій стежі осіб, гідних носити високе звання суддів і інших судових чинів [9, с. XXXIV].

Протягом 1861–1864 рр. на офіційному рівні та на сторінках періодичних видань тривало обговорення умов зайняття посад мирових суддів, суддів окружних судів і судових палат, а також набуття звань присяжних засідателів і станових представників. Особливо гострі дискусії велися щодо освітнього, службового і майнового цензів для суддівського корпусу. Всі зауваження і пропозиції до спільного знаменника були зведені “Учреждением судебных установлений” 1864 р. (Далі по тексту – “Учреждение”).

“Учреждение” встановило систему критеріїв добору претендентів на посади суддів. Їх можна поділити на дві групи – загальні та спеціальні. Перші ставилися без винятку до всіх бажаючих, зайняти посади судового відомства. Інші – при зайнятті посад мирових суддів; голів, їх заступників, членів окружних судів і судових палат; сенаторів касаційних департаментів Сенату.

До загальних умов вступу на судову службу належали 1) російське підданство (ст. 200), 2) досягнення 25-річного віку, (ст. 19), 3) моральні якості.

Суддівський корпус за Судовими статутами 1864 р. формувався зі всіх підданих Російської імперії, оскільки суспільство могло довіряти лише своєму співвітчизнику [11, с. 268]. Закон не встановлював обмежень за ознакою станової приналежності, національності і віросповідання. Однак при призначенні мирових суддів в Київській, Подільській та Волинській губерніях розглядалися кандидатури політично благонадійних осіб з числа православних та неополячених [6, арк. 102-103]. Обмеженість політичних прав жінок позбавляла їх права зайняти посади суддів, хоча прямої заборони закон не передбачав.

Встановлення нижньої межі вікового цензу – 25 років, гарантувало добір претендентів з певним життєвим досвідом для кращого розуміння обставин справи, мотивів, обстановки вчинення тих чи інших дій сторонами у справі. Загальноприйнятою була думка, що саме з 25 років особа набувала достатньої зрілості для виконання обов'язків судді [11, с. 243-244]. Однак багато представників юридичної науки і практики висловлювали побажання з підвищення нижньої межі вікового цензу до 30 років [11, с. 244]. Е. Васюковський стверджував, що суддя повинен мати багатий життєвий досвід, знати повсякденне життя, серед якої живуть люди. На його думку, хорошим суддею могла стати лише зріла людина. З іншої сторони, підкреслив науковець, знання у сфері права – багатогранні, тому потребували правильного від природи судження, такту і почуття справедливості, що набувалися лише з віком і тривалим досвідом [3, с. 48]. М. Філіппов пропонував запозичити досвід Бельгії та надати суддям можливість піти у відставку при досягненні 75 років [11, с. 246]. Присяжними засідателями могли бути обрані особи не молодше 25 і не старше 70 років (ч. 2 ст. 81). З цього приводу слушні зауваження дав М. Галкін-Враськой. Він вважав умовою покращення корпусу присяжних засідателів вік від 30 до 60 років, адже на його переконання, у 25 років особі властива легковажність і відсутність життєвого досвіду, а у 70 – фізична слабкість і пасивність у нарадчій кімнаті [4, с. 78].

Від претендентів на посади суддівського корпусу вимагали високих моральних якостей і незаплямованої репутації. По-перше, позбавлялися права бути суддями особи, 1) які перебували під слідством чи судом за злочини і проступки; 2) відбули покарання за вироком суду у вигляді ув'язнення або інше більш суворе покарання; 3) невинуваті судовими вирокami (ч. 1 ст. 201). До прийняття Судових статутів

1864 р. судьями не могли бути особи, які засуджувалися до покарань, пов'язаних з позбавленням чи обмеженням прав стану. Комісія з підготовки проектів Судових статутів підвищила вимоги з метою запобігти формування суддівського корпусу з посад колишніх ув'язнених [9, с. 132-133]. Адже серед населення не користувалися повагою і довірою судимі судді. По-друге, не могли бути судьями особи, усунені 1) зі служби рішенням суду, 2) із духовного відомства за пороки, 3) або з середовища громад і дворянських зборів за вироками станів, до яких вони належали (ч. 2 ст. 201). Вони визнавалися такими, що втратили довіру суспільства безстроково [12, с. 252]. По-третє, не відповідали “моральному портрету” судді особи, які перебували під опікою за марнотратство, а також оголошені безнадійними боржниками (ч. 3 ст. 201). Встановлення таких заборон було цілком виправданим для утвердження довіри і поваги суспільства до суддів.

“Учреждение” встановило окрему заборону обрання в присяжні засідателі кандидатів з фізичними вадами здоров'я: глухих, німих і психічнохворих. Для інших посад суддівського корпусу така умова не прописувалася, що викликало багато запитань.

До спеціальних критеріїв добору суддівського корпусу належали освітній, службовий та майновий цензи. Вони мали диференційований характер, залежно від категорії вакантної посади.

Дореформене законодавство піклувалося лише про юридичну освіченість секретаря, який відповідав за правильне указання законів суду. Судова реформа 1864 р. перенесла тягар судової діяльності з канцелярії на суддів, тому актуальним стало питання їх юридичної підготовки [12, с. 228].

І. Фойницький вважав, що юридична підготовка набувалася на практиці або науковим шляхом. Практичне вивчення законів здійснювалося через участь в діловодстві суду. Однак для набуття навичок в застосуванні законів воно мало ряд недоліків. По-перше, казуїстичний характер знань. По-друге, затрата великого проміжку часу. У зв'язку з цим, лише наукове вивчення пропонувало повні і систематичні знання про право [12, с. 228]. Проте від практичної діяльності не можна відмовлятися, оскільки школа давала знання, а практика вміння застосовувати їх [12, с. 229]. Отже, юридична освіта і практична діяльність, складала тісно пов'язані один з одним умови, або точніше, дві сторони одної умови доступу до судової служби [12, с. 229]. Е. Васьковський влучно підкреслив, що знання науки ще не створюють суддю, він повинен мати і практичну підготовку [4, с. 48]. Отже, під “юридичною підготовкою” суддівських кадрів сучасники судової реформи розуміли поєднання двох факторів: 1) наявність теоретичних знань у галузі права; 2) і практичних навичок застосування закону.

Такий підхід підтримували і офіційні кола. Редактори Судових статутів вважали, що освіченість мала найбільш благочинний вплив на формування у судді моральних якостей [9, с. XXXIV]. Однак в процесі обговорення вони дійшли висновку про недоцільність запровадження освітнього цензу для всіх суддівських кадрів. Наприклад, для визначення присяжними засідателями по совісті вини чи невинуватості підсудного не має особливої потреби в їх спеціальній юридичній освіті чи практиці [9, с. XXXIV–XXXV]. На цій підставі “Учреждение” обмежилося вимогою про знання російської мови. З іншої сторони, при визначенні міри покарання суддею,

виникала потреба у знанні ним законів не по одному їх буквальному змісту (часто неясному і неповному), а також по внутрішньому їх розуму. Зокрема при вирішенні цивільних справ, суддя не міг зробити будь-яких процесуальних кроків без спеціального знання законів і без ґрунтовних знань в юридичній науці. На цій підставі зроблено висновок про обов'язковість юридичної освіти при призначенні на посади голови і членів судових місць, прокурорів і їх заступників, секретарів [9, с. XXXV]. Для мирових суддів пропонували більш м'який освітній ценз. У силу маловажливості справ, спрощеного порядку провадження, їх розгляд доручили особам без юридичної освіти, які користувалися повагою і довірою суспільства. В даному випадку обмежилися вимогою про загальну освіту у вищих чи середніх учбових закладах [9, с. XXXV]. Однак з огляду на відсутність достатньої кількості юридично освічених людей на момент здійснення судової реформи [9, с. 136], редактори прогнозували низький відсоток кандидатів, які мали б відповідний атестат. Тому вирішили компенсувати їх з числа практиків і науковців. Претенденти на посади суддів загальних судів, могли довести лише свої знання в цілому і по судовому відомству проходженням служби або науковими працями. Серед них пріоритетом мали користуватися ті, які отримали вищу загальну освіту [9, с. XXXV]. Міністерство народної освіти відхилило пропозицію щодо викладачів університетів, у силу побоювання скорочення наукових кадрів [12, с. 231]. Тому це положення було виключено 1862 р. з програмного документу судової реформи.

При підготовці 1863 р. проектів Судових статутів члени редакційної комісії пропонували диференціювати вимоги до працівників судового відомства відповідно до рівня їх відповідальності і повноваженням. Відтак до претендентів на посади голів судів, їх заступників, суддів, ставилися вимоги про наявність і юридичної освіти, і юридичного досвіду [9, с. 163]. Проте ця пропозиція не отримала підтримки більшості з мотивів низького рівня освіти старих судових кадрів та відсутності професійно підготовленої магістратури.

Зваживши ідеали та реалії формування суддівського корпусу, в "Учреждении" 1864 р. редактори закріпили альтернативні умови призначення на посади голів судів, їх заступників, суддів, судових слідчих, чинів прокурорського нагляду, обер-секретарів, секретарів і їх помічників. По-перше, наявність атестатів університетів чи інших навчальних закладів, про закінчення курсу юридичних наук або про складання екзамену з цих наук. По-друге, юридична освіта не вимагалася від осіб, які довели на службі свої знання по судовій частині. Від кандидатів на обрання мировими суддями вимагали закінчення вищих чи середніх закладів освіти або служби по судовій частині не менше 3 років. Як наслідок, значний масив вакансій суддів в перші роки функціонування судових установ були заповнені практикаками [12, с. 230].

Запропонований порядок мав своїх прихильників і критиків. На думку Ф. Дмитрієва, вимога про наявність юридичної освіти дійсно не відповідала стану освіти і юридичної практики. З однієї сторони юридична освіта не складала на момент запровадження судової реформи безумовної потреби, а диплом і тривала служба не були доказом юридичних знань. Устрій старих судів не вимагав науки для служби. З іншої сторони, на службі було складно набути наукові знання, так як при пануванні рутини юридична думка не могла розвиватися. Таким чином, на думку Ф. Дмитрієва, якісно нова судова магістратура могла сформуватися через тривалий час після

реформи. Тому він пропонував поступово підвищувати вимоги до суддів. Зокрема, добір на посади окружних суддів проводити з осіб, які 1) прослужили в касаційних департаментах сенату; 2) мали вищі учені ступені: докторів і магістрів юридичних факультетів; 3) або займали декілька років підряд посади членів окружного суду; 4) або з числа досвідчених адвокатів [2, с. 423-425].

В свою чергу г. Шуберський підтвердив доцільність альтернативного підходу у визначенні освітнього цензу статистичними даними. З 1822 по 1862 р. у всіх російських університетах, ліцеях і училищах юридичну освіту отримали 9 тис. 184 осіб., а по іншим наукам – 5 тис. 750. З врахуванням проценту смертності г. Шуберський визначив число ймовірних кандидатів, які могли б претендувати на посади в судовому відомстві – 5 тис. 738. Автор розрахував необхідну кількість юристів для нових судових установ, врахувавши їх кількість та приблизний штат. За його розрахунками необхідне число кандидатів склало 2 тис. 500 осіб. У зв'язку з цим, г. Шуберський зробив висновок про відсутність перешкод для проведення судової реформи через відсутність кадрів [3, с. 78-79]. Прихильники судової реформи вірили, що жоден навчальний заклад не міг підготувати спеціалістів так, як це зробить майбутній гласний і усний суд [7, с. 293].

Цікава точка зору щодо визначення професійності кандидата у мирові судді належала юристу Київської кримінальної палати. Він підкреслив, що для здійснення правосуддя майбутнім мировим суддям потрібні практичні навички вирішувати юридичні спори. Для їх посвідчення Янович пропонував запровадити спеціальний екзамен на базі юридичних клінік при юридичних факультетах [с. 58]. Редакція газети “Народное богатство” пропонувала обрання окружного судді чи члена судової палати головою мирового з'їзду. На її погляд, це рішення забезпечило б правильне вирішення справ та встановило б зв'язок між загальними судами і мировими установами [2, с. 431-432].

Критики негативно ставилися до встановлення єдиних вимог як для суддів загальних судів, так і секретарів. Вони підкреслили, що вимоги до адвокатів були більш суворими, ніж до суддів. Присяжним повіреним могла бути особа, яка досягла 25 років, мала атестат університету чи інших навчальних закладів про успішне закінчення курсу наук або про складання екзамену з юридичних наук. Крім того, вимагався досвід практичної діяльності по судовому відомству не менше 5 років або при присяжних повірених в якості їх помічників. Ця колізія, на їх думку, підривала авторитет суду. За такої важливої ролі суддів, пропонували вибирати суддів лише з середовища адвокатів, які своєю публічною юридичною діяльністю набули почесного авторитету, довіри і поваги в суспільстві [2, с. 421-422].

Всі ці погляди, підкреслив М. Філіппов, виказували загальне прагнення влади і суспільства поставити суд на шлях науки та усвідомлення шкоди, яку спричинили неосвічені судді [11, с. 251-252].

“Учреждение” не встановило жодних вимог щодо юридичної підготовки станових представників не зважаючи на те, що вони залучалися до складу колегії судової палати для вирішення справ про державні злочини. Разом з членами палати вони вивчали фактичні обставини справи та призначали покарання, мотивуючи свої рішення. Відсутність вимог про їх юридичну підготовку можемо пояснити з огляду на таке. По-перше, вони призначалися з виборних представників усіх станів російського

суспільства (губернського предводителя дворянства, повітового предводителя дворянства, міського голови, волосного старшини). Перебування у такому званні де-факто засвідчувало їх досвідченість і авторитет. По-друге, юридичну безграмотність в процесі становим представникам компенсували судді, які перебували з ними в одній колегії.

Рівень професійної підготовки суддів визначався через службовий ценз. Для отримання посади члена окружного суду вимагалася служба не менше 3 років у званні не нижче секретаря окружного суду (ст. 203), або не менше 10 р. в званні присяжного повіреного (ст. 205). При призначенні на посади голови окружного суду чи їх заступників, членів судової палати враховувалася служба не менше 3 років судової служби на посадах не нижче членів і прокурорів окружного суду (ст. 204). На посаду голови судової палати могла претендувати особа, яка прослужила не менше 3 років на посадах не нижче прокурора чи члена палати, голови чи заступника окружного суду (ст. 207). Сенатором касаційного департаменту призначалися з числа осіб, які прослужили не менше 3 років на посадах обер-прокурора, заступника обер-прокурора, голови, члена або прокурора судової палати (ст. 208). Дані норми закону, за спостереженнями І. Фойницького, не набули імперативного значення. За відсутності правильно організованих перевірок (простих чи конкурсних), на практиці вони мали рекомендаційний характер [12, с. 231-232].

За родом діяльності не могли бути обрані мировими суддями священники і церковні прислужники (ст. 22). Це правило було постановлене для попередження випадків розгляду церковними прислужниками справ, у яких брали участь вищі над ними священослужителі [9, с. 46]. Для суддів загальних судів подібних обмежень не існувало.

Зокрема, цікавою є позиція розробників судових статутів щодо можливості суддям всіх рівнів займатися торгівлею, навіть під час виконання обов'язків за своїм знанням. Вони вважали, що відсутні юридичні підстави для такого обмеження. Оскільки торгівля вільна для всіх станів, то на їх думку, вона повинна залишатися такою ж і для суддів [11, с. 267]. Це особливість російського законодавства.

Крім того, критично можна поставитися до ст. 34 “Учреждения”. Земським зборам закон надав право одностайною постановою, надати звання мирового судді таким особам з числа своїх гласних, які не відповідали законним умовам обрання, але набули громадської довіри й поваги своїми заслугами та корисною діяльністю. І. Я. Фойницький зазначав, що таке надзвичайне право виходить за межі закону слугувало знаком довіри до місцевих судових установ [12, с. 331].

Службовий ценз для присяжних засідателів мав деякі особливості. З однієї сторони, встановлювався ряд вимог, відповідність яким надавала право бути обраним, а з іншої – заборон, що його позбавляли. Присяжними засідателями, обиралися посадові особи, які перебували на державній службі (посади п'ятого і нижче класів), місцевій службі по виборах дворянських і міських товариств (крім міських голів); селяни, обрані в чергові судді волосних судів чи в “добросовісні” волосних і сільських розправ і рівних з ними сільських судів, а також ті, які займали безпорочно не менше трьох років посади волосних старшин, голів, сільських старост чи інші відповідні їм посади в громадському управлінні сільських жителів, у тому числі колишні церковні старости (пп. 2-4 ст. 84). Водночас за родом служби не могли бути присяжними

засідателями: члени судових місць, дільничні мирові судді, обер-секретарі та секретарі судових місць, судові пристави, нотаріуси, особи прокурорського нагляду, віце-губернатори, чиновники поліції, казначеї, лісничі державних лісів та міські голови; священники та монахи; військовослужбовці і цивільний персонал військових відомств; вчителі народних шкіл; осіб, що перебували на службі у приватних осіб (ст. ст. 84-86). Мотиви такого обмеження були різними. Працівники судових та правоохоронних органів володіли юридичними знаннями та користувалися б авторитетом у присяжних засідателів, необізнаних у цій галузі. Тому з метою забезпечити об'єктивність їх вердикту, встановлювалася така заборона. Військовослужбовці, деякі посадові особи, вчителі звільнялися від обов'язків присяжних засідателів через недоцільність відволікати їх від прямих обов'язків [10, с. 200-201].

Майновий ценз встановлювався для добору виборного корпусу мирових суддів і присяжних засідателів. Для кандидатів у мирові судді матеріальна незалежність, на думку редакторів Судових статутів, була доцільна з огляду на таке. По-перше, у дільничних суддів оклад встановлювався набагато менший, ніж у коронних суддів, а почесні судді безоплатно виконували свої обов'язки. По-друге, коронні судді користувалися гарантією незмінюваності, а мирові підлягали періодичному переобранню. По-третє, у силу широкого кола обов'язків і великого навантаження мировий суддя міг потрапити у становище, близьке до бідності (ст. 19, 38). Кандидат на обрання на посаду мав володіти простором землі вдвічі проти того, яке визначено для безпосередньої участі в обранні гласних у земські повітові збори. Відтак розмір земельної ділянки визначався за правилами ст. 6, 7, 9 “Загального положення про селян” 1861 р. та коливався від 400 до 1600 дес., залежно від місцевості. Крім того, кандидат міг бути обраним, якщо володів нерухомим майном вартістю не нижче 15 тис. крб., а в містах - не менше 3 тис. (ст. 19).

Матеріальний ценз для кандидатів у присяжні засідателі був гарантією того, щоб до їх складу не потрапляли люди бідні, без належної освіти і недостатньо грамотні [10, с. 193]. Присяжним засідателем могла бути обрана особа, яка володіла 100 десятинами землі (ст. 84); або нерухомим майном вартістю: у столицях – не менше 2 тис. крб; у губернських містах і градоначальствах – не менше 1 тис. крб; в інших містах – не менше 500 крб., або отримувала заробіток чи дохід від капіталу, заняття, промислу не менше 200 крб. на рік (п. 5 ст. 84).

Винятковою умовою для мирових суддів, присяжних засідателів був ценз осілості. Мировими суддями і присяжними засідателями могли бути лише місцеві жителі повіту, при цьому місце знаходження майна та служби не враховувалося. Місцевий ценз встановлювався для мирових суддів з тим, щоб створити авторитетну місцеву владу, добре знайому з місцевими звичаями та традиціями. Вимога осілості для присяжних засідателів забезпечувала залучення осіб, які при оцінці по совісті діянь підсудного були добре ознайомлені зі звичаями і громадським життям місцевості, де вчинений злочин [9, с. 79]. Місцевий ценз мирових суддів розкривався законодавцем порівняно ширше, оскільки для визначення його наявності у кандидата законом не вимагалось постійного проживання під час виборів, або протягом певної кількості до виборів, не тільки в тому повіті, але навіть у тій губернії, де він балотувався [9, с. 40]. На відміну від них, від кандидатів у присяжні засідателі вимагалось проживання у повіті не менше двох років (ч. 3 ст. 81). Якщо кандидати у

присяжні засідателі вибували з постійного місця проживання і переводились до іншого, вони підлягали виключенню зі списків, оскільки вибували з числа місцевих жителів.

Судова реформа 1864 р. вперше заклала фундамент для формування авторитетного суддівського корпусу, запровадивши систему критеріїв добору кандидатів. Особливу увагу законодавець звернув на вимоги до кандидатів на виборні посади мирових суддів і присяжних засідателів. З метою контролю за їх особовим складом були встановлені підвищений матеріальний ценз, а також спеціальний службовий ценз для присяжних засідателів. Критерії добору станових представників обмежувалися вимогою добросовісної служби в званнях губернського і повітового предводителів дворянства, міського чи волосного голів, волосного старшини.

Використані джерела:

1. *Бочкарев В.* Дореформенный суд // Судебная реформа / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского. – М. : Книгоизд. “Объединение”, 1915. – С. 205-241.
2. *Василевский А.* Отзывы русских газет и журналов о судебной реформе // Журнал министерства юстиции. – 1863. – Т. 16. – Ч. 2. – Кн. 5. – Отд. 1. – С. 403-448.
3. *Василевский А.* Отзывы русских газет и журналов о судебной реформе // Журнал министерства юстиции. – 1863. – Т. 16. – Ч. 2. – Кн. 4. – Отд. 1. – С. 49-80.
4. *Васьковский Е. В.* Курс гражданского процесса. – Т. 1. – М. : изд. Бр. Башмаковых, 1913 р. – 691 с.
5. *Галкин-Враской Н. О.* О суде присяжных // Журн. юридического общества. – Спб., 1895. – Кн. 10. – С. 74-87.
6. Дело о судебных реформах в Юго-Западном крае. – ДЦА. – ф. 442. – оп. 181 (1867–1868). – Спр. 425, ч. 1. – 179 арк.
7. Достаточно ли у нас число образованных людей для осуществления судебной реформы // Журнал министерства юстиции. – 1863. – Т. 16. – Кн. 4. – Отд. 4. – С. 291-294.
8. Министерство за 100 лет (1802–1902). Исторический очерк. – Спб., 1902. – 340 с.
9. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. – Ч. 3. – СПб, 1867. – 567 с.
10. Учреждение судебных установлений / сост. Н. Товстолес. – Петроград, 1916. – 930 с.
11. *Филиппов М. А.* Судебная реформа в России. – Т. 1. – Ч. 1. – СПб., 1871. – 622 с.
12. *Фойницкий И. Я.* Курс уголовного судопроизводства. – Т. 1. – СПб. : Тип. Мин. пут. сооб., 1884. – 624 с.

Середа О. В. Критерии подбора судейского корпуса в Российской империи: идеалы и реалии (к 150-летию судебной реформы 1864 г.

В статье воспроизведено историю разработки критериев добора судейского корпуса, показано содержание основных дискуссий по этому предмету. Определены главные начала правового регулирования добора мировых судей, судей окружных судов и судебных палат, а также присяжных заседателей и сословных представителей.

Ключевые слова: *судебная реформа 1864 г., судейский корпус, судьи, присяжные заседатели, сословные представители.*

Olga Sereda. Criteria of selection of the judicial case in the Russian Empire: ideals and realities (to the 150 anniversary of judicial reform of 1864).

In article it is reproduced history of development of criteria of selection of the judicial case, the content of the main discussions in this subject is shown. The main beginnings of legal regulation of selection of judges, and also jurors and class representatives are defined.

Keywords: *judicial reform of 1864, judicial case, judges, jurors, class representatives.*